

'Zonder idealisme kan het niet'. Gesprek met Hans van Mierlo

door Thijs Broer

Kort voor het referendum over de Europese Grondwet sprak *Roodkoper* met Hans van Mierlo. De oprichter van D66 veegt de Haagse politiek de mantel uit, verklaart waarom hij het kabinet rond Pansen toch niet heeft laten vallen en pleit voor een herstel van beschaving en solidariteit. In een telefonisch gesprek na het referendum reageert hij voor het eerst op de dramatische uitslag. 'De politiek heeft het over zichzelf afgeroepen.'

Eigenlijk hebben we afgesproken te praten over het einde van de verzuiling, over de politieke cultuur in Nederland en de noodzaak van staatsrechtelijke vernieuwing. Maar al snel komt het gesprek op Europa. Hoe kan het ook anders? Hans van Mierlo, oprichter van D66, oud-minister van Buitenlandse Zaken en overtuigd Europeaan, ziet met groeiende verontrusting hoe de Nederlandse bevolking zich massaal tegen de Europese Grondwet keert. Tot op het laatst hoopt hij dat het toch nog een 'ja' wordt. Maar de uitslag, zegt hij, zal weinig veranderen aan zijn oordeel over het houden van dit referendum. 'Ik ben al mijn hele leven lang een tegenstander geweest van referenda die incidenteel en van bovenaf worden georganiseerd. En een raadplegend referendum is al helemaal een slecht idee. Kiezers raadpleeg je niet. Als je kiezers aanspreekt, dan is het voor het eerste of het laatste woord, maar nooit om advies. Dit referendum vind ik getuigen van hele vreemde opvattingen over democratie en over de gezagsverhoudingen tussen kiezer en gekozenen.'

En kabinet en Kamer zullen rare en weinig geloofwaardige dingen moeten doen om eruit te komen, want aan de ene kant zegt de Nederlandse grondwet dat de volksvertegenwoordigers verantwoordelijk zijn voor de verdragen en dus moeten doen wat zij het beste voor het land vinden, en aan de andere kant kun je de kiezers toch niet negeren, als die laten blijken dat ze daar een ander idee over hebben. Nu heeft de Kamer eerst haar eigen mening gevormd - 86 procent is voor de Grondwet - en gaat vervolgens raad vragen bij de burgers, die vijftig jaar lang buiten de besluitvorming over de Europese integratie gehouden zijn. Vervolgens krijgen de burgers in de campagne te horen welk advies er van ze verwacht wordt. Omdat dat een belachelijke gang van zaken is, zijn de spelregels gaandeweg veranderd en worden de burgers bij "voldoende" opkomst opeens toch nog beslissers in plaats van adviseurs. Ra ra, wie is er straks verantwoordelijk.'

-De politiek heeft de chaos rond het referendum dus over zichzelf afgeroepen?

'In alle opzichten. Het wijzigen van de spelregels begint al met de onderhandelingen, die gevoerd worden zonder de feitelijke dreiging van een referendum. Landen die grondwettelijk verplicht zijn referenda te organiseren, onderhandelen anders dan landen die dat niet zijn. Iedereen weet ook dat daarbij de populariteit van de eigen regering een grote rol speelt. Aan de andere kant kan het een land ook een sterke positie geven als de referendumverplichting een vooraf bekend gegeven is. Ten opzichte van de andere onderhandelaars, maar ook ten opzichte van de burgers die alle redenen hebben om zich meer bij het hele proces betrokken te voelen, en als het ware meegroeien in kennis en emotie. Er ontstaat dan een zekere wisselwerking tussen burger en overheid. Dat is andere koek dan pardoos overvallen te worden met het verzoek een monolithisch oordeel te vellen over een complexe en veelsoortige zaak, zoals in Nederland is gebeurd. Het verontrustende is dat dit soort overwegingen geen rol van betekenis hebben gespeeld toen de Tweede Kamer besliste een raadgevend

referendum te houden. Helaas geldt dat ook voor mijn partij. D66 is er overigens wel voorstander van het referendum principieel in te voeren, maar dan van onderop, en niet raadgevend maar beslissend. Maar de Kamer weigert als geheel om tot staatsrechtelijke vernieuwing te komen.'

-Hoe zou die staatsrechtelijke vernieuwing er dan uit moeten zien?

'Het gaat om een nieuw concept op basis van de gedachte dat de democratie wat directer en persoonlijker zou moeten functioneren. Als je daarvoor onder andere het referendum wilt gebruiken, doe het dan ook principieel en helder, in plaats van het geknoei van nu. Bijvoorbeeld door het correctief referendum in te voeren. Wanneer de Kamer dan gedebatteerd heeft over een heel concreet onderwerp - bijvoorbeeld wel of niet abortus, wel of niet euthanasie -, kan de bevolking daar alsnog via een referendum een nee over uitspreken. Maar dat wil de politiek niet. Eigenlijk had dat al moeten gebeuren kort na het instorten van het zuilenstelsel. Je zou eraan kunnen denken de mensen twee stemmen te geven: een voor de macht, een voor de controle op de macht. De gekozen burgemeester is ook een mogelijkheid. Dat zijn maar voorbeelden. De samenhangende gedachte is: maak meer persoonlijke verbindingen tussen de kiezer en het formele stelsel van de democratie. Vervolgens kun je erover discussiëren hoe je dat doet. In D66 hebben we daar vier voorbeelden van opgeschreven: een gekozen formateur, een districtenstelsel voor het parlement, een referendum en een gekozen burgemeester. Maar je kunt ook aan andere dingen denken.'

-Gaat er nog iets terecht komen van die vernieuwing, de komende jaren?

'In het paasakkoord is vastgelegd dat de twee conservatieve fracties een oordeel waar ze de laatste vijftig jaar aan hebben vastgehouden, hebben veranderd. Er zijn een heleboel onderzoeken geweest: de commissie Cals-Donner, de commissie Biesheuvel, de commissie Deetman. Allemaal onderzoeken naar het staatsrechtelijk functioneren van onze democratie. Uiteindelijk kwam dat bij de fracties van VVD en CDA, vroeger KVP, en die zeiden: weet je wat, het is niet zo slecht als het gaat. We houden het zo. Nu hebben ze in het paasakkoord voor het eerst erkend dat op dit punt de democratie verbeterd moet worden: de legitimatie van de macht. Dat is eigenlijk de enige winst van het paasakkoord. De rest had van mij niet hoeven.'

-Dat was voor u ook de belangrijkste reden om voor het aanblijven van dit kabinet te zijn?

'Ja. In de eerste en voornaamste plaats doet D66 aan dit kabinet mee vanwege de staatsrechtelijke vernieuwing waar we nu de kans voor krijgen. Dat refereert aan de geboortepapieren van de partij, dus dat weegt zwaar. Als je dat doet, en vervolgens loop je kapot op de oppositie, dan is het niet fair de coalitie ervoor te straffen, die jou op dit punt toch trouw is gebleven. Er is wel tegen mij gezegd: je had het kabinet toch prachtig kunnen laten vallen? Dat had gekund, maar het zou verraderlijk geweest zijn. Ik wordt liever van ideologische betwistbaarheid beticht dan van een karakterologische. Daar komt het op neer. Vanwege de staatsrechtelijke vernieuwing zijn we in het kabinet gegaan. Zijn we daarin bedrogen? Nee, we zijn daarin bedrogen door de oppositie met wie we altijd voor dit soort zaken hebben gestreden. Dat kun je de coalitie niet kwalijk nemen. Je kunt er smalend over doen. Je kunt zeggen: het zijn maar woorden. Maar langzamerhand wordt de praktijk zo evident dat zelfs de grootste stommeling alleen al aan de hand van dit referendum kan zien hoe misleid de

volksvertegenwoordiging en het kabinet zijn over de gevoelens in het publiek, hoe groot die afstand is geworden.'

-Jonge mensen laten zich weinig gelegen liggen aan die plannen voor staatsrechtelijke vernieuwing, ook in uw eigen partij.

'Niet als je het ze uitlegt. Daarom was ik ook een beetje gepikt, omdat de partij twijfel liet bestaan aan de prioriteit die zij geeft, door de suggestie dat jongeren geen boodschap aan staatsrechtelijke vernieuwing zouden hebben. Overigens: dat is geen misprijzend oordeel over jongeren, maar ze hebben over wel meer dingen een oppervlakkig oordeel, omdat deze tijd nu eenmaal het serieuze bewustzijn voor dit soort dingen aantast. Maar in werkelijkheid komt af en toe boven hoe schrikbarend het erbij ligt als je bij zo'n referendum ziet hoe het loopt. Als ik de kans krijg om aan jongeren uit te leggen hoe het zit, begrijpen ze het heel goed.'

-De grilligheid van de kiezer hangt sterk samen met de ontzuiling.

'Aad Nuis heeft dat een keer mooi gezegd: Nederland is het land van doen alsof. En dat geldt voor veel zaken. Nederland heeft te lang gedaan alsof er niets veranderd was. Nederland heeft genegeerd dat de beschermende veiligheid van het zuilenstelsel wegviel. De zuil hoefde maar eenmaal in de vier jaar te laten zien hoe dik hij was, en dan zorgden de bazen, de regenten, voor alles, in goed vertrouwen en in goed contact met de burgerij. Op zichzelf was dat niet zo'n slechte vorm van democratie, zij het een beetje regentesk. Maar door de ontwikkeling van de materiële democratie - de informatiesamenleving, de welvaart - zijn de mensen de zuilen gaan verlaten. Toen was er dus niks meer. De politieke partijen hadden toen de consequenties moeten trekken. Maar die zijn gaan doen alsof alles hetzelfde is gebleven. Er ligt een grote verantwoordelijkheid bij het establishment van de politieke partijen. Er is niets, maar dan ook niets gebeurd om dat gat op te vullen, en om de burger dan op een andere manier te verbinden met de formele democratie. Nog steeds laten die partijen eens in de vier jaar zien hoe groot ze zijn. Dat is een belachelijke situatie. Hoe kun je dan verwachten dat burgers zich nog betrokken voelen bij de publieke zaak?'

-In dat vacuüm ontstaan grote fluctuaties in de politiek: Pim Fortuyn, Geert Wilders.

'Ja. Dan ontbreekt het houvast, de richting. Mensen voelen zich niet betrokken bij de publieke zaak, hebben nooit geleerd dat te doen. Ze shoppen van protest naar protest. Ook de aanknopingspunten zijn te gering. Maar een keer in de vier jaar stemmen is niet veel. En dan moeten ze ook nog stemmen op partijen die geënt zijn op zuilen die verdwenen zijn.'

-Door het verdwijnen van de zuilen hebben veel mensen het gevoel dat ze bedreigd worden in hun identiteit. Politici als Geert Wilders appelleren aan dat sentiment.

'Met het woord identiteit wordt veel demagogie bedreven. Een heldere identiteit in Nederland zijn we kwijtgeraakt met het instorten van het zuilenstelsel. Daarna is Nederland onder de invloed van marktmechanismen, de internationalisering en de globalisering een land geworden met vervagende karakteristieken. In Nederland is dat nog sneller gegaan dan in andere Europese landen omdat de Nederlander het keurslijf waarin hij zich gevormd had, heeft afgeworpen. Dat heeft geleid tot, wat ik noem, de paradox van de verdraagzame intolerantie. Door de discipline van de zuilen was Nederland een tolerant land waarin veel kon, maar dat kwam niet door de houding van de burger. De burgers hielden zich van elkaar weg. Het basisuitgangspunt was: je hebt alleen iets met de mensen die hetzelfde denken als jij, met anderen moet je niet

omgaan. Dat groepsdenken was heel sterk. Zo tolerant waren we dus niet. Traditioneel wordt ook gezegd dat Nederland zo schoon zou zijn. Maar er is geen viezere stad in Europa dan Amsterdam. Dat was vijftig jaar geleden totaal omgekeerd: toen waren we beroemd om het schoon schrobben van de stoepen. Identiteit wordt gehanteerd als een statisch gegeven. Maar het is per definitie een dynamisch gegeven, dat in de stroom van de tijd verandert. Toen het zuilenstelsel leegliep, kwamen de vreemdelingen binnen. Daar dachten we ons raad mee te weten. Maar we hebben onszelf overschat. Vanaf 1990 werd opeens heel eenzijdig over dat vraagstuk gesproken. Een vreemdeling die hier komt, moet zich aanpassen, dat vindt iedereen. Maar al doende verandert hij die maatschappij. Dat moet de meerderheid van de mensen weer accepteren. Er zijn dus twee opdrachten: voor de minderheid om te integreren, voor de meerderheid om te accepteren dat daardoor de samenleving verandert. Maar dat gebeurt niet. Er wordt de hele tijd alleen maar gesproken over die eerste opdracht: ze moeten zich aanpassen. En nooit over de tweede. De verhouding is scheef.'

-Kennelijk weten veel mensen in Nederland van zichzelf niet meer wie ze zijn, en ook niet meer wat ze van anderen mogen verwachten. Hoe zou dat hersteld kunnen worden?

'Ik heb daar geen recept voor. We zullen moeten inzien dat het zo is, en dat we verdraagzaamheid als het ware opnieuw moeten aanleren. Daar moeten we het veel over hebben. En op de scholen moeten we veel doen aan indoctrinatie van die tweede opdracht. We moeten erkennen dat de manier waarop we er nu mee omgaan, scheefgroei veroorzaakt. En dat zorgt voor wrok. Concrete problemen, zoals woonsituaties en spreidingsbeleid, zouden gewoon moeten kunnen worden besproken, ware het niet dat het debat *in abstracto* de problemen nog groter maakt dan ze al zijn. Veranderingen die zichtbaar het gevolg zijn van andere maatschappelijke ontwikkelingen, worden toch de vreemdeling aangerekend. In een maatschappij moet je bereid zijn veranderingen te accepteren, simpelweg omdat de wereld verandert.'

-Politici, ook in dit kabinet, gebruiken de laatste tijd krachtige taal tegen vreemdelingen. Neemt u dat het kabinet kwalijk?

'Ja. Dat is de onmacht. Als politici tekort schieten in daden, proberen ze dat goed te maken door krachtige, kordate taal. Zulke taal, die bedoeld is om de mensen gerust te stellen, maakt het probleem vaak groter. Voor politici is het vaak verleidelijk het probleem zo groot mogelijk voor te stellen, om hun onmacht te rechtvaardigen. Maar daardoor wordt het probleem vaak nog moeilijker op te lossen.'

-Lijdt Nederland aan een teveel aan vrijheid?

'Nee. Dat niet. Nederland lijdt aan een toenemend gebrek aan beschaving. Het is de beschaving die bepaalt hoe je met vrijheid omgaat. Maar de vrijheid is onbetwist. Die wordt beperkt door de vrijheden van anderen, door de wet, door ongeschreven regels van beschaving. Je hebt de vrijheid een ander pijn te doen, maar de beschaving zegt je dat je dat alleen moet doen als het absoluut nodig is. Beschaving is vooral rekening houden met het feit dat de ander bestaat. En dat je daar iets mee te maken hebt. Dat is waar Nederland aan lijdt.'

-Sinds Pim Fortuyn gebeurt dat met een beroep op het vrije woord, onder het motto: 'Het moet maar eens gezegd worden.'

'Ik zou graag willen dat mensen ook in de hantering van de taal meer rekening met elkaar hielden. De vrijheid van meningsuiting is een grondrecht van de burger ten

opzichte van de staat. Maar het wordt geregisseerd door andere waarden. Je moet absoluut niet altijd zeggen wat je vindt. Als je dat doet, kun je bijdragen aan een sfeer van haat en wrok waarmee je de samenleving kwaad doet. Het is de beschaving die invult wat je met die vrijheid kunt doen. Die vrijheid is een randvoorwaarde voor de democratie. Je mag jezelf schade doen, en je mag een ander schade doen tot ie gaat piepen. Maar de beschaving reguleert dat. Waarom zou ik iemand onnodig kwetsen? De vraag wordt wel eens gesteld of culturen bruggen of barrières vormen. Het kortste antwoord daarop is: dat hangt van de graad van beschaving af. In iedere cultuur zijn gastvrijheid, tolerantie en eerlijkheid hoge deugden. Eerlijkheid is een gebod om niet te liegen, niet om altijd en voortdurend iedereen, ook wie het niet verdraagt, de waarheid te zeggen.'

- Volgens een onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau zijn de Nederlanders weliswaar tamelijk tevreden met hun eigen lot, maar ongelukkig in de gemeenschap. Ze verlangen naar een herstel van solidariteit, eerlijkheid, de waarden die u net noemt. 'Maar hetzelfde onderzoek laat zien dat ze tegelijkertijd iedere hoop op een betere samenleving hebben laten varen, en uiteindelijk kiezen voor hun eigen lot. Als dat waar is, ziet het er somber uit. Want dan zullen mensen steeds minder kiezen voor het verbeteren van de samenleving en steeds meer voor zichzelf. Het is een kwaad dat zichzelf verergert.'

- Pleit u dus voor herwaardering van solidariteit, voor meer begrip voor het lot van de ander?

'De solidariteit is aan het verdwijnen, terwijl mensen dat niet willen. Dat blijkt uit dit soort onderzoeken. Mensen willen er met de haren bij gesleept worden. Sinds de televisie in iedere huiskamer staat, komt het wereldleed dagelijks met stromen naar binnen. Amerika doet er soms iets aan, en soms het verkeerde. Maar Europa doet meestal niets. Dat is ontzettend frustrerend. Als je geacht wordt burger te zijn van een Europa dat iedere keer tekortschiet wanneer er grote drama's aan de orde zijn, werkt dat zeer ondermijnend. Want mensen willen graag hun solidariteit tonen. Dat zie je aan al die acties op televisie. Uit alles blijkt dat mensen het niet leuk vinden wanneer ze alleen maar met zichzelf bezig zijn. Maar als ze er niet toe gezet worden, zijn ze inderdaad alleen maar met zichzelf bezig. Dat is de gevangenis. De caritas breekt daar af en toe doorheen, maar dat is een incidentele beweging. We zouden graag willen dat in onze samenleving het echte onrecht en de echte nood op onze gezamenlijk kosten worden uitgebannen. In de geschiedenis is dat een links besef.'

-Mensen hebben het individualisme omarmd, en verlangen tegelijkertijd, paradoxaal genoeg, terug naar de waarden die ze overboord hebben gezet.

'Dat is waar. De individualisering is een proces dat altijd bestaan heeft, het is niet alleen van deze tijd. Het wordt nu alleen een handje geholpen door de techniek. De computer is het meesterlijke middel om te individualiseren. Het maakt je voor je informatie bijna volstrekt onafhankelijk van de medemens. De individualisering loopt als een rode draad door de geschiedenis van de westerse beschaving. Het is het verlangen van de mens om zijn lot steeds minder afhankelijk te maken van de krachten boven hem. Dat is individualisering. Dat is helemaal niet nieuw. Het was er al in de Middeleeuwen, maakte een sterke sprong in de Renaissance, daarna in de Verlichting, en zo is het sprongsgewijs doorgegaan.'

-En die individualisering vindt u een heilzame ontwikkeling?

'Wat is heilzaam? Het is er! Het is net zoiets als de evolutieleer.'

-D66 heeft zich in veel opzichten sterk gemaakt voor de individualisering in Nederland.

'Zeker. Maar de effecten van de individualisering hebben hier harder toegeslagen, omdat we in Nederland zo'n sterk pantser hadden in de zuilenmaatschappij, dat opeens wegviel. Als we dat pantser niet hadden gehad, en als er meer persoonlijke verbindingen waren geweest met de democratie, dan zou die individualisering een minder ontregelend effect hebben gehad.'

-D66 noemt zich links-liberaal. Wat betekent dat?

'Met mij moet je niet over de etiketten praten. Daar heb ik nooit in geloofd. Ik heb me er altijd tegen verzet. Het gaat om de mensen. In het begin zei ik altijd: D66 is niet links en D66 is niet rechts, totdat ik bij een Franse filosoof las: iemand die zegt dat ie niet links en niet rechts is, is in ieder geval niet links. Toen dacht ik: hij heeft gewoon gelijk. Want rechtse mensen weten vaak niet van zichzelf dat ze rechts zijn, maar linkse mensen weten altijd dat ze links zijn.'

-De neoconservatieven zeggen nu: de individualisering is de pest, we moeten terug naar de gemeenschap om de mensen het besef van samenhang terug te geven.

'Het zouden ook wel eens de progressieven kunnen zijn die dat zeggen. Het verlangen naar meer verantwoordelijkheid voor elkaar is volgens mij een verlangen dat zowel rechts als links leeft.'

-Ze noemen het alleen anders.

'Ja. Het is een verlangen naar samenhang, en een grotere verantwoordelijkheid voor elkaar. Of eigenlijk: verbinding met elkaar. Individualisering is een groot goed, op zichzelf. Maar het gaat er niet om het individualisme te veroordelen. Het is er, en het is een proces dat voort zal gaan, en dat een geweldige impuls zal krijgen door de voortgang van de techniek.'

-Tegelijkertijd wordt er gezegd dat de nieuwe technologie juist mogelijkheden schept voor bijvoorbeeld nieuwe vormen van directe democratie, en voor verbondenheid van mensen in andere vormen, vanuit een individuele keuze.

'Het is maar hoe je ermee omgaat. De informatiemaatschappij maakt het mogelijk veel rechtstreeks uit te vinden wat de gevoelens van de mensen zijn. Toen wij binnen de partij begonnen met "one man one vote" bij alle grote beslissingen, bijvoorbeeld de keuze van de partijleider, nu dus bijna veertig jaar geleden, waren we de enige. En nu beginnen alle andere partijen ook. Wij dachten toen: als we straks naar honderdduizend leden gaan, hoe moet je dan "one man one vote" organiseren? Dan moet je het partijcongres op verschillende plaatsen tegelijk houden, verbonden met computers. En dat is allemaal mogelijk, als je wilt. Als je bereid bent zo te denken, kun je heel doelbewust aan de verbetering van de democratie werken. Maar als je denkt dat je stelsel wel oké is, dat je politieke structuur, jouw partij, wel oké is, als je niets wilt doen dat je partij ter discussie stelt of zelfs overbodig maakt, dan komt er van zulke vernieuwingen niets terecht.'

-Maar critici zeggen ook dat zulke vormen van directe democratie juist het gevaar meedragen dat politici dan juist meer achter de waan van de dag aanlopen.

'Dan ga je ervan uit dat de waan van de dag buiten de politiek wordt gemaakt. Maar de waan van de dag wordt heel erg geprogrammeerd door de politiek. Wat er nu aan gevoelens van onlust heerst bij de burgerij tegenover Europa, is er de laatste vijftien jaar allemaal ingestopt van bovenaf, door de manier waarop in de politiek over Europa werd gesproken. Brussel kreeg overal de schuld van. De eigen onmacht, het eigen falen van de Nederlandse politiek werd stevast uitgelegd als: het komt allemaal door Brussel. Brussel, dat zijn bureaucraten die Nederland veel te veel geld kosten. Waar Europa is opgezet vanuit het idealistische besef dat we een groter verband nodig hebben om de nationale staat te helpen, is nu dat grote verband de vijand geworden van de nationale staat. Als je dat er alsmaar instopt ter verontschuldiging van jezelf, moet je niet verbaasd zijn dat die gevoelens in alle hevigheid terugkomen wanneer het erop aankomt.'

-Het wantrouwen jegens Brussel zit inmiddels heel diep. Wat zou daaraan gedaan kunnen worden?

'Het idealisme is uit de Europese politiek verdwenen, dus dat idealisme wordt niet uitgestraald. Vroeger had een minister van Buitenlandse Zaken twee opdrachten. Een: werken aan Europa vanuit het ideaal; en twee: zorgen dat het Nederlands belang daarin zo goed mogelijk wordt gediend. Van die twee is alleen de laatste over. Tegenwoordig gaan we alleen nog naar Brussel om ervoor te zorgen dat we niet verneukt worden, dat we niet achtergesteld worden. Het idealisme is totaal verdwenen, zowel uit de praktijk als uit de taal waarin over Europa wordt gesproken. Maar zonder idealisme kan het niet. We zijn nu al een jaar of tien in de greep van de realo's, de mensen die puur denken in termen van wat haalbaar is. Het wenselijke wordt niet meer geformuleerd, en wordt meteen afgedaan als luchtfietserij. Maar het wenselijke gaat aan het haalbare vooraf. Je kunt niet knokken als je niet weet waar je heen wilt. Europa was het ideaal waarmee we de nationale staten wilden helpen. In plaats daarvan is het een stiefkind geworden, een vijandbeeld dat zich keert tegen de nationale staten. Daardoor is het bijna onmogelijk om te werken aan persoonlijke betrokkenheid van de Europese burger in de richting van Europees burgerschap.'

-Zou het in dat opzicht niet verstandig zijn als Europa juist nu pas op de plaats zou maken, en zelfkritiek aan de dag zou leggen?

'Het zou wel eens kunnen zijn dat er niets anders op zit. Maar dat zou rampzalig zijn, want eigenlijk kunnen we ons helemaal geen pas op de plaats permitteren. China is in opkomst, India is in opkomst, Amerika gaat zijn eigen gang. Europa heeft een heel andere opvatting over economie dan de Verenigde Staten. We hebben een sociaal ingebed kapitalisme tegenover een keihard kapitalisme van de Verenigde Staten. Maar de uitdrukking van ons kapitalisme onbreekt volledig op wereldniveau. We verliezen de slag om de kwaliteit van de globalisering. En de internationale rechtsorde is in gevaar. Europa heeft een missie in de wereld, Europa moet weg uit de defensieve positie waarin het nu verkeert. Een pas op de plaats klinkt mooi. Maar als de rest van de wereld voortdendert, lopen we een fatale achterstand op.'

-Telefonische reactie, na afloop van het referendum:

'Ik vind het nog het meest dramatisch dat sommige politici deze uitslag een feest voor de democratie noemen. De crisis in Europa is in feite de optelsom van de crisis in de lidstaten, in hun democratieën. Het referendum is daarvan het bewijs. Om totaal

uiteenlopende redenen hebben de kiezers nee gezegd. Tegen de euro, tegen Turkije, tegen het woord grondwet, tegen Europa, tegen te snel, tegen te langzaam, tegen de grote landen, tegen de superstaat of tegen Balkenende. Het wordt nu het feest van de interpretatie. Je kunt van biefstuk wel gehakt maken, maar gehakt wordt nooit meer biefstuk. Het enige signaal dat het electoraat collectief heeft afgegeven is: geen trek. Maar zonder te zeggen waarom. Je kunt het ze niet kwalijk nemen, want het is opgeroepen door de politici. Twee reacties zijn voorspelbaar en te vrezen: een vlucht in het probleem van het geld, want dat is tenminste concreet, en de conclusie dat het voor de burgers kennelijk te veel en te snel is. Ja, in zes weken een achterstand van vijftig jaar inhalen, is te veel en te snel. Maar dat slaat niet op Europa zelf. De werkelijkheid is eerder dat we te langzaam gaan, want de rest van de wereld stormt door. Het is een zichzelf vergrotende achterstand. De uitslag is niet een aanklacht tegen het integratieproces, maar tegen de politiek. De burgers slaan de politici het speelgoed uit handen. Ze zijn boos. Herbezinning op Europa is nuttig, maar bezinning op wat er in Nederland aan de hand is, is absoluut noodzakelijk.'

Thijs Broer is journalist en schrijft onder andere voor Vrij Nederland

uit: Roodkoper, 10e jaargang, nummer 2 – juli 2005